

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Cultura 11(1) 2019

ISSN 2083-7275

DOI 10.24917/20837275.11.1.3

Elena Petrová

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

ORCID: 0000-0002-3057-7746

Včasná diagnostika *fake news*

Úvod

Komunikácia od slova *communico*, *communicare* nesie v sebe význam spájania, má tendenciu urobiť čosi spoločným, nápomocným. Dnes sa komunikácia väčšinou redukuje len na prenos informácií. Informácií, ktorých je čoraz viac, ktoré detailne nestíhame sledovať, prebytok vytesňujeme a stávame sa k nim ľahostajní. Našu pozornosť zaujme zvyčajne čosi, čo nám je blízke, čo útočí na naše primárne potreby či navodzuje stav ohrozenia, strachu. Média nami manipulujú. „Manipulácia je veľmi blízka násilniu a dnes je najrozšírenejším a najúčinnnejším mediálnym nástrojom záujmových skupín, ktoré chcú získať moc“ Ilowiecki (2003: 35).

Prostredníctvom médií s nami môžu komunikovať osoby, ktoré nám podsúvajú myšlienky vlastnej propagandy. Zväčša je to snaha bohatých a mocných, aby boli ešte bohatší a ešte s väčším vplyvom na chod celej spoločnosti. Ako uvádza O'Donnell (1989) Propaganda predstavuje úmyselnú, systematickú snahu stvárňovať percepciu a tak manipulovať myslenie i bezprostredné správanie s úmyslom dosiahnuť požadované reakcie.

Nepravdivé informácie, ktoré boli vytvorené za účelom prospechu jednej strany či poškodením druhej sú staré ako ľudstvo samo. Často predstavovali efektívnu zložku vojenskej stratégie. Pojem mediálnej manipulácie dostal v posledných rokoch nový kabát vo forme názvu *fake news*. Intenzívne sa o to pričínili najmä súčasný americký prezident Donald Trump. Jeho agresívna predvolebná kampaň sa stala terčom mnohých odborných výskumov.

Termín *fake news* vznikol na prelome rokov 2016/2017 a podľa vydavateľov *Collins English Dictionary* sa stal slovom roka 2017. Aj keď presná definícia ešte nie je stanovená, *fake news* sú charakterizované niekoľkými podstatnými znakmi: jedná sa o nepravdivé informácie či už nepravdivé čiastočne, pozmenené alebo kompletne vykonštruované. Sú vytvárané pre určitý konkrétny zámer, s čím súvisí aj ich manipulatívny charakter. Riziková je najmä ich vysoká rýchlosť šírenia. Vo výskume MIT, v ktorom bolo preskúmaných 126 tisíc konkrétnych správ na sieti Twitter sa preukázalo, že šírenie nepravdivých informácií je 7x rýchlejšie a takéto správy majú o 70% vyššiu šancu na zdieľanie ako informácie pravdivé.

V príspevku bližšie predstavím návrh výskumu k dizertačnej práci. V rámci témy: *Využitie ambivalencie faktu a fikcie v mediálnom marketingu*, sa budem zaoberať šírením správy, ktorá bola vytvorená účelovo s konkrétnym obchodným zámerom podporiť predaj nového produktu. Článok s uvedenou správou uverejnil anglický bulvárny denník Daily Mail. Správu prebrali nielen ďalšie bulvárne médiá, ale i niektoré tlačové agentúry. Zhodou okolností aj Tlačová agentúra Slovenskej republiky TASR. Jednalo sa o články prezentujúce jednoznačné odhalenia identity sériového vraha známeho pod prezývkou Jack Rozparovač.

Prípada Jacka Rozparovača som vybrala zámerne z niekoľkých dôvodov. Zaujímavý je časový horizont. V druhej polovici roka 1888, keď sa v Londýnskej štvrti Whitechapel odohrala séria vražd bol bulvár na vzostupe a výrazným spôsobom prispel k tomu, že sa z páchatel'a brutálnych činov, stal fenomén, ktorý pretrval dodnes. Počas celej doby sa vynárali rôzni podozriví, ktorí sa buď prihlasovali osobne, alebo boli z činu obvinení pre úplne iný dôvod. Bulvár v snahe reflektovať nálady spoločnosti uvádzal články s výrazne antisemickým ladením.

Metodológia výskumu

Ciele a hypotézy

Hlavným cieľom mojej dizertačnej práce bude zistiť, čo zapríčinilo, že sa správa komerčného charakteru publikovaná jediným aj to bulvárnym zdrojom, sa šírila ako overená informácia.

Čiastkové ciele

Čiastkové ciele venujem indentifikácii atribútov, ktoré správe prepožičali dôveryhodnosť. Považujem za dôležité preskúmať, akým spôsobom sa menil obsah správy. Ako sa zmenil obsah pôvodnej správy uverejnenej denníkom Daily Mail v porovnaní s obsahom, ktorý ďalej prezentovala TASR a vybrané médiá na území Slovenskej republiky. Obsahová stránka zastupuje jednu z premenných, druhú bude predstavovať účinok správy a jej dôveryhodnosť pre recipientov. Pre tento účel by som chcela uskutočniť krátky predvýskum.

Výskumné otázky

Pomocou výskumných otázok sa budem snažiť komplexne zodpovedať výskumný problém. Otázky sa budú týkať jednak obsahu, jednak percepcie textu participantmi výskumu.

1. Všeobecná otázka znie: Aké výrazové a štylistické prostriedky boli použité na získanie vierohodnosti správy? Všeobecnú otázku budem konkretizovať pre každú správu zvlášť, čím vznikne séria špecifických otázok.

Špecifické otázky sú: Aké výrazové a štylistické prostriedky boli použité na získanie vierohodnosti pôvodnej správy? Aké výrazové a štylistické prostriedky boli použité na získanie vierohodnosti tlačovej správy? Aké výrazové a štylistické prostriedky boli použité na získanie vierohodnosti správ vo vybraných online médiách na Slovensku?

Jednotlivých správ sa bude týkať taktiež otázka: Akou mierou bol v správach zastúpený antisemitizmus?

2. Všeobecná otázka sa venuje percepcii obsahu textu participantmi a znie: Akým spôsobom vnímali text recipienti.

Za podstatné považujem najmä či participant textu dôverovali. Preto som špecifické otázky formulovala nasledovne: Akým spôsobom vnímala vierohodnosť textu laická verejnosť?

Akým spôsobom vnímala vierohodnosť textu odborná verejnosť?

Hypotézy

Ako doplnok k výskumným otázkam som stanovila aj niekoľko hypotéz, ktoré by mali prispieť ku komplexnosti zodpovedania výskumného problému.

Hypotéza 1

Otázka identity Jacka Rozparovača je stále dostatočne atraktívna, aby zaujala verejnosť aj na Slovensku.

Hypotéza 2

Verejnosť dôveruje TASR – Tlačovej agentúre Slovenskej republiky.

Hypotéza 3

Verejnosť pozná internetový portál Tlačovej agentúry Slovenskej republiky TERAZ.SK.

Hypotéza 4

Meno a pôvod údajného vraha zohrali úlohu pri šírení správy.

Pre overenie správnosti formulácií niektorých hypotéz pripravujem uskutočniť krátky predvýskum.

Výskumné metódy

Na základe výskumných otázok som stanovila výskumné metódy. Rozhodla som sa pre kombináciu kvalitatívneho aj kvantitatívneho výskumu, tj. trianguláciu výskumných metód. Účelom tejto voľby je opäť čo najpresnejšie zodpovedanie výskumných otázok. V navrhovanom výskume plánujem použiť metódu kvantitatívnej obsahovej analýzy textu a metódu kvalitatívneho pološtruktúrovaného interview, ktorým budem zisťovať, akým spôsobom reagovali participant výskumu na obsah textu a vierohodnosť správ. Obsahovou analýzou podrobím text pôvodnej správy a aj správ prebraných. Sústredím sa na ich obsah a zmeny obsahu, ktoré budú alebo nebudú prítomné pri preberaní. Dôležitým bodom je tiež určiť, akým spôsobom a akou mierou rezonovali tieto správy v spoločnosti, a to u laickej aj odbornej verejnosti. Pod odbornou verejnosťou chápem ľudí, ktorí sa o prípad Jacka Rozparovača zaujímali profesne. Pre tento účel poslúži model pološtruktúrovaného interview, ktoré podrobím dôslednej príprave, rovnako ako výberu participantov.

Záver

Nepochybným úspechom každej práce je dôkladná príprava, ktorá vedie k eliminácii rizík prípadných pochybení. Rešpektujem, že správa pochádza z roku 2014, preto môžu pri výskume nastať viaceré komplikácie. Vzniknutý časový horizont sa však dá využiť aj pozitívne. Tejto problematike sa venujem od roku 2013, preto sa

mi podarilo šírenie danej falošnej informácie sledovať od začiatku, od jej publikovaniu až po odhalenie jej nepravosti.

Mojím zámerom bolo preukázať a pochopiť mechaniku šírenia nepravdivej informácie. Správa o odhalení identity Jacka Rozparovača bola iba modelovou situáciou. Manipulácia sa v našej spoločnosti využívaná a zneužíva najmä na šírenie politickej moci. Akákoľvek manipulácia je škodlivá. Musíme poznať algoritmus vzniku, príčiny a naučiť sa rozlišovať medzi informáciami pravdivými, nepravdivými alebo pozmenenými. Podľa viacerých odborníkov účinnou prevenciou a efektívnymi nástrojmi v boji proti falošným informáciám sú: kritické myslenie, rozvoj mediálnej gramotnosti a mediálnej výchovy na školách.

Literatúra

- Ilowiecki Maciej, Zasepa Tadeusz. 2003. Moc a nemoc médií. Bratislava.
- McCombs Maxwell E., Shaw Donald L., Weaver David. 1999. Communication and democracy. New Jersey.
- Nutil Petr. 2018. Média, lži a príliš rýchly mozek – Průvodce postpravdivým světem. Praga.
- Sedláková Renata. 2015. Výzkum médií – Nejužívanější metody a techniky. Praga.
- Warwick Alexandra, Willis Martin. 2007. Jack the Ripper (Media, Culture, History). Manchester.
- Kovář Martin. 2008. Kudy chodil Jack... Příspěvek k reflexi „viktoriánského mýtu“ o Jacku Rozparovači (nejen) v dnešní Anglii (Velké Británii). In *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. K vydání připravil M. Řepa. 434–441.
- Matušková Leona. 2018. „Fake News“. In *Věda pro každého (Časopis Akademie věd ČR)* nr 1. 12–16.

Včasná diagnostika *fake news*

Abstrakt

Napriek tomu, že nepravdivé či klamlivé informácie sú späté s človekom od počiatku jeho existencie, výraz *fake news* sa objavil len nedávno a okamžite výrazne zarezonoval v spoločnosti. Prvá vedecká práca venovaná pôsobeniu falošných správ na populáciu bola publikovaná začiatkom roka 2018 v USA. Fenoménu zavádzajúcich informácií sa venujem aj vo svojej dizertačnej práci. V príspevku bližšie predstavím návrh výskumu na tému: „Využitie ambivalencie fakt – fikcia v mediálnom marketingu.“ Výskumný problém som redukovala na nekorektné šírenie správy, vytvorenej účelovo s konkrétnym obchodným zámerom. Z metodologického hľadiska som zvolila trianguláciu metód. Rada by som tiež poukázala na riziká manipulácie a vyzdvihla pojem *fake news* ako novej premennej pre výskum sociálnych vied.

Early diagnosis *fake news*

Abstract

Even though false or misleading information has been related with human being from early beginning, the term “fake news” has just appeared and immediately grabbed attention of society. The first scientific study has devoted to fake news effect on the population has

been published in the US in spring of year 2018. I focused on the phenomenon of misleading information also in my dissertation work. In this paper I will present a research proposal for "Using the ambivalence of true – fiction in media marketing." The research problem of my dissertation work is how was the certain fake news spread via media. This certain fake information had its own business purpose. As regards the methodological point of view, I chose the triangulation of methods. I would like to point out the risks of manipulation and highlight the term "fake news" like the new trend of social research.

Klíčové slová: manipulácia, *fake news*, médiá, triangulácia

Keywords: manipulation, fake news, media, triangulation

Elena Petrová – Mgr., internal Phd student, her research potential is focused to forms of manipulation in print and digital media. Tasks in project: collection and processing of research data, administration, presentation of outputs at conferences (recorded in WoS / Scopus) and scientific journals.